

в тяхно идейно поражение, защото ще вземат не само късове от Франция, но и революционните идеи на френските философи и поети. Освен това за Юго след Парижката комуна човекът, който поема факела на прогреса, е пролетариатът, шурмуващ небесата. „Както Ленин е казал за Толстой и Руската революция, може да се каже и за Юго, че е огледало на Френската революция.“¹¹³

Обаче Вазов нямаше идейните позиции на Юго, нито България беше в положението на Франция в 1871г. Затова и „Не ще загине“ ободрява само със заглавието си, с вярата в правдата на българския народ. За своето творчество Вазов се е вдъхновявал от две „книги“—от родната природа и от книгата на битието и съдбините на своя народ. Никога не бива да търсим книжно внушение на неговите настроения и размисления. Реминисценциите из любимите поети само допринасят за идейната насоченост и художествената изразителност на образа в някои стихотворения. По-вяжко епиграфът бива поставен последен, след написването на стихотворението, за да се включи мотивът в рамките на световната литература. Почти никога епиграфът не е преписван. Вазов го е записвал така, както го е бил запомнил, често пъти погрешно. В повечето случаи епиграфът е любим крилат израз, с антистетична образност, с афористична стегнатост.

ИЗОБРАЖЕНИЕТО НА ДРЕВНА БЪЛГАРИЯ В СЪВРЕМЕННАТА УКРАИНСКА ПРОЗА

Евгения Макаренко

Известно е, че по силата на различни фактори и причини не всички народи в еднаква степен са изграждали в миналото здрави приятелски връзки с други народи. Ето защо е много важно да бъдат разкрити традициите в дружбата на онези народи, които са съумели да запазят добрите си взаимоотношения в продължение на векове. Ролята на художествената литература в това отношение е толкова голяма, че е трудно да бъде оценена. В славянските литератури отдавна е отразен интересът на едни славянски народи към историята и живота на други славяни, запечатани са отделни исторически събития и цели исторически епохи, пресъздадени са образите на много исторически личности, дадена е различна трактовка на редица събития, превъплътени са в художествени образи и картини стари исторически връзки на братя по кръв, език, култура и бит. Както отбелязва акад. Е. Георгиев, „анализът на явленията от живота на славяните и анализът на славянски литературни образи в дадена славянска литература е по-богат по съдържание, по-широк по обем, отколкото анализът на неславянските литературни герои в нея. . . Славянските образи на герои в дадена славянска литература изясняват междуславянските отношения, които създават славянската общност. Тези образи са представени в литературата като възпелъщения на братско чувство, на радост и скръб, предизвикани са от величието и страданието, от стремежа да бъде постигнато щастие за своя съплеменник, от желание да му се помогне. Те получават своя човешка топлина, сгрети са от братска, славянска дружба, която стана фактор в развитието на малките славянски народи.“ Когато се разглежда въпросът за културните взаимоотношения на славянските народи, голямо значение има как се отразява животът на един славянски народ в литературата на другия и какъв е анализът на образите на една славянска среда в дадена славянска литература.

В съвременния съветски исторически роман, чиито автори са въоръжени с марксистко-ленинската философия и се опират на последните достижения на съветската историческа наука, се дава истинско интернационално осветление на въпросите, отнасящи се до общата историческа съдба на българите и източните славяни. За съвременния украински исторически роман е характерно все по-изостреното внимание към историческите връзки между украинския и българския народ като съставна част на общоруските връзки с българите и България. Важен

¹¹³ A r a g o n. Avez-vous lu V. Hugo? . . , p. 21, 215.

бег на съветската, вкл. и на украинската следвоенна романтика, е насочването към историята на древна Русия. Изображението на историята на древна Русия на свой ред съвсем естествено довежда до насочването и към старобългарската история, което има своите традиции и в руската, и в украинската литература от по-ранен период. Първите най-значителни художествени платна за епохата на Киевска Русия в цялата съветска литература са романите на украинския писател Семьон Дмитриевич Скляренко „Святослав“ (1959) и „Владимир“ (1962), които са същевременно блестящи образци в разработването на старобългарската тема. След като се поставя началото ѝ с горепосочените романи, тази тема се утвърждава трайно в съвременната украинска проза.

Когато се пресъздава историята на Киевска Русия и се описва животът и дейността на киевските князе Светослав и Владимир, е било невъзможно да се премълчи за България, да се отмени историята на българското царство. И една от големите творчески заслуги на украинския писател-романист С. Скляренко е вярното изображение на България от онова далечно време, историята на нейните борби с Византия, взаимоотношенията ѝ с Киевска Русия, стремежа на българите да отстояват свободата си. Във войната на Светослав и Йоан Цимиски русите и българите за пръв път застават масово рамо до рамо срещу общия неприятел. Ето защо е особено важно, че украинският прозаик е успял да покаже убедително как по време на походите на киевския княз в България „започва да се заражда съзнание за общите интереси на цялото славянство“ (акад. А. И. Белецки). След като отхвърля утвърдилите се отдавна в литературата традиционен подход към изображението на Светослав като храбър княз-завоевател, който заради славата и военните подвизи пренебрегва интересите на родината си и показва в лицето на Светослав мъдър държавен политик от епохата на прогресивния феодализъм, С. Скляренко подхожда от нови позиции и към осветляване походите на Светослав в България. Как е показана в романа политиката на Светослав по отношение на България, как е изобразен тригълникът Киевска Русия — Византия — България, как е показана реакцията на българския народ и на българските управници при появата на русите на българска земя? Считайки борбата срещу Византия и единението с България главно дело в живота на Светослав (за което свидетелства ярко самата композиция на романа), писателят съумява да покаже убедително, че киевският княз се стреми не към завоюване и поробване на България, а към военен съюз с нея в борбата срещу вековния враг на славянските народи — Византия. И затова той воюва не толкова срещу българите, и за тях, не срещу България, а срещу Византия — воюва, както се изразява А. И. Белецки, „в същност с господстващата върхушка в България, която не се страхува да попадне под властта на византийците, стига това да не заплашва нейната лична собственост и господството ѝ над трудовия народ“. От тези позиции са осветлени в романа и руско-българските отношения. Войната се води на българска земя и българският народ участва в нея. Светослав успява бързо да привлече на своя страна простите българи, чиито представители в романа са ратаят Ангел и неговата жена Цветана. „Чрез тези персонажи се изясняват връзките на народа, от който те изхождат, с народа, в чиято литература са отразени, показват се моменти от международните литературни отношения и се обясняват отношенията между народите“ (Е. Георгиев). Заедно с народните маси, които активно помагат на Светослав в борбата му срещу Византия и силно, по братски се сдружават с руските войни, и част от българските боляри (в лицето на Георги Сурсувул) се стремят да окажат помощ на киевския княз. В романа умело са прокарани нишки и към по-далечното минало, към онези години, когато Игор и Симеон са стигали заедно до Цариград (в същност по-правилно би било да свържем името на Симеон с името на Олег, тъй като походите на Игор са от по-късно време, след смъртта на Симеон, при цар Петър) и „българска и руска кръв се смесват над руското море“. Образите на двамата бедняци-побратими — руския крепостен Микула и българския ратай Ангел — се издигат до символично обобщение на дружбата между двата братски славянски народа. Не за да търси богата плячка е дошъл до Дунава Светослав (не той, а византийците посегнали на съкровищата на българските кавхани) — не е търсел на българска земя слава и неговият воин Микула. Та и защо той, крепостният, ще прави другите хора роби? Дълбок символизъм крият епизодите в романа, в които се разказва за първата среща на бещите побратими, за прощаването им, за смъртта на Микула сред цъфналата елда, която той донесъл от далечна България, за гибелта на Ангел, чиито предсмъртен зов е от-

правен към Микула. Парче руски хляб, глътка вода от български извор, шепа елда, фигурката на Микоша — на езическата богиня Мокоша — се превръщат под перото на писателя в изразителни художествени детайли. Християнният Ангел приема езически дар на Микула, защото двамата побратими са свързани с по-важни от религията неща: общата кръв, език, бит, общото дело, на което служат, общото им социално положение.

В романа са предадени двете най-важни събития в руско-византийската война: преславската и доростолската отбрана. В обрисовката на отбраната на Преслав и Доростол авторът подчертава героизма и твърдостта на руските воини и техните български побратими. Загива, защищавайки родната земя от византийците, българката Цветана. При създаването на нейния образ, стремежи се към художествена правда, С. Складенко отстъпва от писмените източници, които свидетелствуват, че когато сваляли оръжието от убитите край Доростол руски войници, византийците намират сред тях руски жени, чиято поява край стените на Доростол наистина трудно би се поддала на убедително логическо обяснение. Във византийски хроники са описани тенденциозно и страшни прояви на жестокост от страна на русите към българите. И в този случай, като издържа последователно цялото повествование в гамата на руско-българската дружба, писателят намира убедително художествено разрешение — като изобразява как Светослав осъжда на смърт група български боляри-предатели.

Авторът описва времето на кървавите стълкновения и много страници на романа са дълбоко драматични. С дълбок драматизъм са проникнати сцените, в които са описва прощаването на побратимите и смъртта на Ангел. Сцената на изгарянето на Ангел, неговите предсмъртни викове, отправени към Светослав, към руските воини и към Микула, извикват в паметта на читателя сцените от гибелта на Гоголевите герои Остап и Тарас Булба. Така се проточва още една нишка, която свързва руския, българския и украинския народ.

И въпреки че поради стечение на неблагоприятни обстоятелства Светослав трябва да напусне България, въпреки че Светослав загива, а ромеите се укрепват в България, развързката на романа звучи оптимистично. Сред факторите, които утвърждават високия оптимизъм на романа, украинският изследовател Н. И. Сиротюк съвършено правилно посочва оживеното антивизантийско движение на българска земя. България била завоювана от Византия, но народът ѝ остава непокорен. Така България влиза във втория роман на С. Складенко „Владимир“, а сред българския народ още дълго ще продължава да живее споменът за киевския княз Светослав, който се стреми, след като създава здрав съюз с България, веднъж завинаги да унищожи техния общ враг — Византия. С. Складенко пръв в украинската съветска литература успява така широко и ярко да покаже изворите на старата дружба и взаимопомощ между двата стари славянски народа.

България, намерила такова голямо отражение в първата част на замислената от С. Складенко трилогия за Киевска Русия, също така естествено и органично влиза и във втората ѝ част — романа за сина на Светослав — Владимир, повече от една десета част от общия обем на този роман е посветена на разработката на българската тема. Като се стреми по-пълно да запознае читателя с историята на България, авторът прибягва до публицистични отстъпления и исторически екскурси в миналото на тази държава, икономично и лаконично разказва за отдавна минали събития. От тези отстъпления изпъква образът на самия разказвач — големия приятел на българския народ, радателя на съветско-българската дружба, който изобразява с голяма топлина и симпатия героичната борба на българския народ срещу агресивните намерения на византийските императори, възпява мъжеството и храбростта на българите, техния висок дух и стремеж към победа и споделя с тях болката им от поражението и трагедията на загубите. Картичните от далечното минало, оживени от творческото въображение на писателя, приличат на мост, прехвърлен от дълбините на столетията към настоящето и непрекъснато навеждат на мисълта за традиционната дружба на източните славяни с българите. Населението на Киевска Русия приема сърдечно на своя земя българските бегълци, дава им убежище и приют и е готово пак да им протегне братска ръка за помощ, а Византия трепере, като вижда, че е възможен нов съюз на българите с русите. Но историческите обстоятелства не позволяват на Владимир да повтори похода на баша си, всички негови нееднократни опити да помогне на България се разбиват о вероломството на Византия. В романа „Владимир“ вече не срещаме ярки, релефни образи на представители на простия български народ, подобни на живите образи на Цветана и Ангел, но те още живеят в спомените на

Микула, като на негово място, продължавайки линията на „русите в България“, идва войводата Рубач — в неговия образ е отразено отношението на русите към българите и той е изразител на политиката на Киевска Русия по отношение на България. Чрез измама византийците успяват да отправят четирихилядната руска дружина, която представлява реална опасност за Константинопол, в България. Смъртно раненият войвода идва на себе си на българска земя и като познава местата, където те някога заедно със Светослав са побеждавали ромеите, след като с нечовешко напрежение на волята събира угасващите си сили, от името на князете Светослав и Владимир решително обръща войската си от Родопите към Киев.

Към запомнящите се картини, посветени на България в романа „Владимир“, следва да отнесем и звучащата за голяма трагедийна сила сцена на ослепяването по заповед на византийския император Василий Българоубиец на петнадесет хиляди пленени български войници. Изображеният прекрасен летен ден, великолепната българска природа контрастират на дивото и безчовечно деяние.

Залята с кръв, страдаща, но непредаваща се и бореща се се изправя България пред читателя от страниците на втората част от трилогията на С. Скляренко. Това е едната страна от решаването на българската тема в романа. Другата се разкрива в изображението на двойствения характер, което има влиянието на дошлата от България в Русия християнска религия. Както е отбелязано вече от много изследователи на Скляренковото творчество, той успял без съмнение да покаже закономерността на прехода на Русия от езичеството към християнството, предизвикано от развой на новите, феодалните отношения. Подчертавайки значението на християнството като идеологическо оръжие в ръцете на господстващата класа, с което те държат в подчинение народните маси, С. Скляренко не забравя и неговото положително влияние върху развитието на просветата, укрепването на феодалните отношения, върху повишаване международния авторитет на Киевска Русия. Като назначава за епископ, когато учредява руската епархия, свещеника Анастас, Владимир по този начин измамва алчните попълзновения на Византия, която се надява, ако не с меч, то с кръст да завоюва Русия. Киевският княз нарежда да се обучават със славянски руски думи по българските книги и по всякакви руски ръкописи. Тези книги донасят със себе си дошлите от България свещеници, които говорят на славянски език и извършват църковната служба с разбираеми думи. Това без съмнение е било едно прогресивно начинание и тук се отразява положителната роля, която изиграват българското духовенство, българските книги, българската писменост в историята на Киевска Русия. Същевременно в образ на българския свещеник — киевския епископ Анастас, външно смирен, но хитър и алчен, истински представител на засилващата се църковна върхушка, авторът изобразява силата и могъществото на църквата, която, от една страна, укрепва властта на богатите, а, от друга — с всички средства увеличават богатствата си и разширяват влиянието си — и в двата случая безпощадно експлоатира трудовете хора.

И така в романите на С. Скляренко е използван богат материал за България. Авторът намира оригинален подход към разрешаване на тази сложна тема, неговата позиция, смелите му исторически и художествени находки са извънредно интересни и ценни. Написани върху материал от хилядолетна давност, тези романи звучат много актуално, в тях намира израз призивът за единение на славянските народи, те по новому осветляват темата за дружбата на източнославянските народи с българския народ и имат пряк досег с настоящето.

Продължител на българската тема в плана на изобразяване на нейната древна история е вторият крупен майстор на съвременния украински исторически роман Павло Загребелни (романа „Дивото“, 1958). Неговото внимание, както и вниманието на С. Скляренко, е привлечено от България по времето на киевските князе Светослав и Владимир, той рисува стълкновението на българите с византийците и ослепяването на българите от Василий Българоубиец. „Дивото“ е сложно произведение, многопланово, полемично, то може да бъде разгледано и анализирано от различни страни, в нашето съобщение ние спираме вниманието си на това, как се разкрива българската тема в него. За българския читател представляват особен интерес деветата и единадесетата глава, в които се усеща живото дихание на България и в художествени образи е пресъздадена нейната трагедия от 1014г. П. Загребелни въвежда в „Дивото“ българската тема чрез съдбата на главния герой. Така влиза България (от по-късно от време, XVII в.) в трилогията на украинския писател Иван Ле „Богдан Хмелницки“. Но докато в трилогията на Иван Ле главен герой

действителна историческа личност и младият Богдан попада при българите, спасявайки се от гурна неволя, то героят на „Дивото“ е измислено лице — удивително богато надарен от природата художник и архитект от Киевска Русия — Сивоок, който се оказва на българска земя, за да се спаси от гнета на свой съотечественик. И макар че Сивоок за разлика от Богдан попада не при обикновенни български трудови хора, а в един манастир, той вижда в лицето на българите свои братя, обиква тяхната земя, смята се причастен в съдбата на тази земя и тръгва да я защитава от византийските агресори. Така Сивоок участва в действителни исторически събития и в неговия живот се включва най-великата трагедия на българския народ от 1014 г. — многодневно сражение на българите с ромеите в Клидионската клисура и ослепяването на петнадесет хиляди пленени българи. И тук се натъкваме на ново и интересно осветление на темата за руско-българската дружба. Свободолюбивият художник, който винаги и при всякакви обстоятелства се стреми страстно към свободата, доброволно се отказва от възможността да бъде освободен от ромейски плен, защото желае да сподели страшната участ на своите братя българи. Той е готов да се лиши от най-скъпия за един художник сетивен орган — зрението, но не е в състояние да напусне българите в тежката за тях минута и в отговор на опита им да го спасят, като уверяват византийците, че той не е българин, Сивоок гордо заявява: „Българин съм!“ Чрез този похват, като въвежда един измислен герой сред огъня на действителните исторически събития, без да нарушава историческата правда, авторът постига дълбок психологизъм в изображението.

За съжаление стремежът на писателя да изложи на няколко страници историята на почти тристагодишните борби на България с Византия се оказва една непосилна задача. Богатата с много събития истори я на България не може да се вмести в тесните рамки на един кратък екскурс в миналото, за най-важните събития (походите на Светослав в България) трябва да се разкаже много набързо, а това довежда до изопачаване на историята и отстъпление от вече завоюваните от Скляренко позиции.

Но да се върнем към събитията от 1014 г. Този драматичен момент от историята на българското царство привлича вниманието не само на двамата толкова различни по своя художествен стил и творчески маниер украински писатели. Той намира отражение и в други славянски култури. За споменатите събития става дума в романа на руския писател Антонин Ладински „Когато падна Херсон“ (1958), в който безсмислената жестокост на василевса се осъжда сурово не само от обикновените ромейски труженици — селяните, но и от закалените в битки византийски воини и дори преди това рабелепътници пред него и величаещи го като византийски василевс. Връщането в България на ослепената Самуилова войска е послужило като сюжет за картината на чешкия художник българофил Емил Холарек, която се намира в Националната художествена галерия в София. Така че тази тема е намерила отражение и в изобразителното изкуство на славянските народи.

Интересът към историята на древна България в съвременната украинска тема расте. Към нея започнаха да се насочват и автори на произведения от историко-приключенския жанр. Най-добрите произведения на този жанр без съмнение принадлежат на голямата литература. Като имаме пред вид, че те се адресират предимно към младото поколение, ще прещеним огромното възпитателно значение на такива произведения. Ето защо разглежданият въпрос за отражението на българската тема в тях представлява определен интерес.

Старобългарската тема намира израз в историко-приключенския роман на младия украински писател Игор Василевич Коваленко „Улеб Твердая рука“ (1977), посветен на епохата, в която става укрепването на младата древноруска държава и излизането ѝ на широката международна арена. Подобно на другия представител на историко-приключенския жанр в съвременната украинска литература Владимир Кирилович Малик, който въвежда в романите си „Посол Урус-шайтана“ и „Фирман султана“ българската тема (в неговите романи действието става през XVII в.), Игор Коваленко възплъщава тази тема в живите образи на българите. В романите на Малик действото често се развива на българска земя и неговите романи са гъсто населени с българи, докато в романа на Коваленко, чието действие се развива главно на територията на Киевска Русия и Византия, читателят се запознава с България чрез образа на българина Велко (образът на знатната българка от Доростол е доста изкуствен и необедителен). Съгласно със законите на жанра в лицето на двамата побратими, свързани с клетва за върност, ковача Улеб от крайднестърското

село Радогоса и българина-гравьор Велко, писателят рисува смели, честни и красиви герои, искрено предани един на друг — те попадат в опасни ситуации и проявяват в тях завидна сила, необикновена смелост и находчивост. По волята на съдбата те се оказват на различни места, биват затваряни и отново излизат на свобода, изгубват се и отново се намират. Улеб Твърдата ръка участва в защитата на обсадения Киев от печенезите, заедно с Велко се готви да вземе участие в битките на Светославовите дружини и присъединилите се към тях българи срещу византийците. Побратимите действуват по суша и по море, както се полага на романтичния герой Велко — той обича сестрата на своя побратим, а след гибелта на Светослав и завоюването на България от Византия Улеб завежда приятеля си в Русия, която сега ще стане и негова родина. По такъв начин в лицето на двамата побратими дружбата на източните славяни с българите намира ярко, романтично възплъщение. За съжаление авторът не може да бъде поздравен с успех, що се отнася до начина, по който изобразява причините за първия поход на Светослав в България. Коваленко е в плен на отдавна съществуващи в литературата мотиви: Светослав е сляпо оръдие в ръцете на хитри, лъжливи и вероломни византийци, той не е в състояние да се ориентира в сложната обстановка и прозира истината едва на българска земя. Очевидно в стремежа си да не отвлече вниманието на читателя от приключенията на Улеб и Велко за много важни събития, отнасящи се до руско-българските отношения и за някои особености от живота в България (например причините, поради които Светослав сключва мир с Византия, за богомилите), е казано нещо много набързо и много малко. И тук е трудно авторът да бъде извинен с жанра на произведението. Все пак характерен е интересът към древнобългарската тема и желанието на автора да проведе последователно линията на руско-българската дружба. В това отношение е показателен разговорът на Светослав с Боримко, от който се вижда как, когато тръгва на поход към Дунава, князът не позволява в гърдите на дружинниците му да пламне братоубийствена мст.

Като правим равностметка на всичко гореказано, можем да стигнем до следния извод: развивайки плодотворно древнобългарската тема като част от общобългарската тема, авторите на съвременния украински исторически роман, пресмисляйки традиционните възгледи по редица исторически събития, техните взаимовръзки, причини и следствия, търсят и разкриват все нови и нови страни на многовековната руско-българска, украинно-българска дружба, като прехвърлят мост от дълбините на вековете в нашата съвременност в областта на обществено-политическите и културните отношения на братските славянски народи. В атмосферата на наближилото чествуване 1300-годишнината от създаването на българската държава техните произведения придобиват съвсем актуално значение.